

הרב חיים סבתו

ר"מ בישיבה

נתאכלו המעות - קידושין נט,א

- א. פתיחה
- ב. שיטת הריטב"א
- ג. דיון בשיטת הרשב"א
- ד. פירוש חדש לסוגיה
- ה. נספח - בירור דברי הר"ן בדף כו,א על פי סוגייתנו

א. פתיחה

מובא במשנה במסכת קידושין נח,א:

האומר לאישה הרי את מקודשת לי לאחר שלושים יום ובא אחר וקידשה בתוך שלושים מקודשת לשני.

ובגמרא שם נט,א:

לא בא אחר וקידשה בתוך שלושים מהו? רב ושמואל דאמרי תרוייהו מקודשת ואע"פ שנתאכלו המעות, מאי טעמא? הני זוזי לא למלוה דמו ולא לפקדון דמו. לפקדון לא דמו, פקדון ברשותא דמרא קא מתאכלי והני ברשותא דידה קא מתאכלי. למלוה נמי לא דמו, מלוה להוצאה ניתנה, הני בתורת קידושין יהבינהו ניהלה.

רב ושמואל מחדשים, שניתן לומר לאשה "הרי את מקודשת לי לאחר שלושים יום" והקידושין יחולו, אע"פ שהמעות אינם קיימים ביום השלושים. לכאורה קשה - הרי הקידושין חלים ביום השלושים ואז "כלתה קנינו" היות שנתאכלו המעות, כלומר החפץ בו נעשה הקנין אינו קיים בשעת חלות הקידושין (עיין נדרים מח,ב). ואכן מצינו בראשונים (רמב"ן, רשב"א, ריטב"א ועוד ראשונים על סוגייתנו) שדין זה מיוחד הוא לקידושי כסף, אבל בקידושי שטר אכן הכרחי ששטר הקידושין יהיה קיים ביום חלות הקידושין, כלומר לאחר שלושים. הריטב"א מוסיף שהוא הדין בקנין משיכה, מפני שמשיכה ושטר פועלים את הקנין וחייבים להיות קיימים בשעת חלות הקידושין (ועיין בכתובות פב,א).

אם כן יש לעיין, מדוע בקידושי כסף האשה מקודשת אפילו שנתאכלו המעות? יש שביארו שבקידושי כסף הקידושין הם בהנאה שקבלת הכסף גרמה לאישה, ואף שהמעות נתאכלו, ההנאה שנבעה מקבלתם אינה כלה לעולם. (עיין בתוספות רי"ד ס,ב ד"ה "איכא").

הרשב"א, תוספות הרא"ש ועוד ראשונים ביארו, שכיוון שאם לא תתקדש חייבת היא להשיב את המעות שניתנו לה, הוא מקדשה בחוב הזה. אולם על הסבר זה קשה, הרי החוב של האשה הוא כחוב של מלווה, והמקדש במלווה אינה מקודשת. תירוץ הגמרא "למלווה נמי לא דמו, מלווה להוצאה ניתנה, הני בתורת קידושין יהבינהו ניהלה" אינו מתאים כאן, כי החוב לא ניתן לשם קידושין.

ב. שיטת הריטב"א

הריטב"א (ו, ב ד"ה "ופרקין") באר את הסוגיא בצורה שונה:

דכיון שלתורת קידושין יהביה ניהליה, הרי הוא כאלו פירש שתתקדש לו בהם לאחר ל' יום בהנאה שהלוה אותם לה ונפטרת מהם, דודאי להכי אקדימנהו ניהלה ויהיב לה רשות לאנפוקינון שתינה מהם ותתקדש בהנאתה. אבל הכא דבתורת מלווה הגיע לידה, ושלה הם לגמרי, והוא בא לקדשה בממון שלה אינה מקודשת.

האבני מילואים (מ, א) דייק מדבריו שמעשה הקידושין הוא בשעת הנתינה, ואז נתן בידה מעות לקידושין ואמר לה שתתקדש בהנאת מעות הללו. על פי הריטב"א אין בעיה של קידושין במלווה.

הקשה האבני מילואים על דבריו, שהרי סוף סוף לאחר שלושים יום שהיא שעת חלות הקידושין כבר כלתה הנאתה, ובמה מקודשת?

צריך לומר לדעת הריטב"א שאין זה נכון שכלתה ההנאה, מפני שנפטרת היא מחובת השבת המעות וזו ודאי הנאה גדולה. אמנם אי אפשר לקדש במחילת מלווה, אך לא מפני שאין זו הנאה, אלא מפני שאין זו נתינה כלל אלא ויתור ומחילה (עיין בקהילות יעקב קידושין סימן כא), וכשנתן המעות הרי נתן למלווה ולא לקידושין, ונמצא שלא הייתה אף פעם נתינה לשם קידושין. כאן, לעומת זאת, הרי נתינת המעות היתה בתחילה לשם קידושין, ואין להקשות מכך שבשעת החלות כלתה ההנאה, מפני שיש הנאה במחילת השיעבוד, והיא שיוור של הקנין. כעין זה כתב הקהילות יעקב סימן מו.

ג. דיון בשיטת הרשב"א

כתב הרשב"א:

דכיון דלשם קידושין ניתנו בתחילתן, אף על פי שבשעה שראויים לחול אינן בעולם, מכל מקום כיון שאם לא נגמר הקנין יש עליה להחזירם, רואין אנו אותם כאלו הן בעין, ובאותה הנאה היא מתקדשת, וכענין שהיא מתקדשת בהנאת מלווה, מה שאין כן במלווה דעלמא הואיל ובשעת מתן מעות לא ניתנו לקידושין אלא להלוואה.

ומסתברא דהיינו טעמא ד"עשה לי שירין נומים וטבעות" דמקודשת, למ"ד אין שכירות אלא לבסוף, דאע"ג דשכירות זו אינו בעולם, ומחוסר גוביינא הוא, אפילו הכי כיון שלא ירדו בו לדעת מלוה והנאת שכירות ישנה בעולם, שאם לא תתקדש לו צריכה ליתן לו שכירותו, רואין אנו אותו כאילו הוא בעינו להתקדש בו.

ובמסכת יבמות (קט, ב) כתב:

וטעמא דמלתא משום שנשאר עליה שעבוד הדינר שנתן לה בקדושה.

אף תוספות הרא"ש (יבמות צג, ב) כתב בלשון דומה:

דאפילו נתאכלו המעות מקודשת, והיינו טעמא דכסף חשוב כל שעה כאלו ישנו בעין שהמעות אצל המקנה נשארו, ואם לא נגמר הקנין היה מוטל עליו להחזירם, ולהכי הוה כדאיתנהו בעין לענין קדושין דהא לא למלוה דמו ולא לפקדון דמו.

האבני מלואים (שס) ביאר את דברי הרשב"א שמעשה הקידושין הוא בהנאת מחילת החוב ביום השלושים. אמנם בדרך כלל אינה מקודשת במחילת מלוה אלא אם כן אמר בפירוש שמקדשה בהנאה שבמחילה, אך כאן, שלא היה באמת מלוה, אלא שלשם קידושין ניתנו המעות ואם לא תתקדש אז יוצר חוב שלה להשיב את המעות, מקודשת היא בהנאה זו כי האמירה שהיא מקודשת בהנאה כלולה בדבריו הראשונים כשקידשה.

בצורה דומה מתבארים גם דברי הרשב"א במי שמקדש בשכר שעשה לה שירים ונזמים, לפי הדעה שאינה לשכירות אלא לבסוף, שמתקדשת, כיוון שאם לא תתקדש תהא חייבת לשלם לו שכר עבודתו ולכן גם כאן מתקדשת בהנאת מחילת החוב.

גם הקהילות יעקב שם פירש כך את הרשב"א, שהקידושין הם לאחר שלושים בהנאת מניעת היווצרות החוב. אולם, פירוש זה קשה בלשון הרשב"א שמדגיש שהמעות הן כאילו בעין ומה פשר ביטוי זה לפי ביאורו של האבני מילואים והסברו של הקהילות יעקב?

אולי ניתן להציע ביאור אחר לדברי הרשב"א. במלוה שלהוצאה ניתנה המעות שייכות לגמרי ללוה אלא שכנגד מה שהוא קיבל הוא מתחייב התחייבות **אחרת**, התחייבות **חדשה**, לתת למלוה כסף אחר תמורת המעות שקיבל. לכן, אי אפשר לקדש במלוה שהרי המעות של המלוה כבר אינן, והחוב שהוא חייב להחזיר הוא חוב חדש לגמרי ואין כאן אלא מחילה של חוב ולא נתינה כלשהי. לעומת זאת, במקרה של מקדש לאחר שלושים יום דומה הדבר למי שנתן מעות לקנות והמוכר לא נתן לו את החפץ הנקנה. במקרה כזה ברור שהמוכר חייב להשיב את המעות, ואין זה כלל כמו חוב של מלוה שהוא התחייבות חדשה שהתחייב הלווה למלוה תמורת מה שקיבל. ההבדל הוא, שהקונה אינו מעוניין שמעותיו תהיינה הלוואה ביד המוכר, ולכן ברור שהמוכר משיב לקונה את מה שקיבל ואף אם אין הן אותן מעות ממש אלא חליפיהן.

כך גם בקידושי כסף, אף שנתאכלו המעות, כיוון שאם לא תתקדש חייבת היא להשיב את מה שקיבלה "רואים את המעות כאילו הן בעין", וכסף הקידושין כאילו עדיין הוא כאן. הסיבה לכך היא, שאין זה מלווה, אלא "המעות עצמן" הן הנמצאות לפנינו. נימוק זה הוא הוא הטעם ב"עשה לי שירים", שגם שם הוא לא הלווה לה כלום, אלא שאם לא תתקדש תהא חייבת לשלם לו שכר עבודה, ונמצא שהוא מקדשה במעות עצמן של שכר עבודתו ולא במחילת חוב.

כלומר, יש קשר בין הנתונה הראשונה שהייתה לשם קידושין לבין מה שקורה בזמן החלות. כיוון שאם לא תתקדש היא צריכה לתת את המעות עצמן או חליפיהן, בזה מקדשה לאחר שלושים, כלומר ב"צל" המעות שנתן ביום הראשון, למרות שאז הן עדיין לא עשו דבר.

ד. פירוש חדש לסוגיה

אלולי דברי הרשב"א היה אפשר לפרש את הגמרא באופן אחר. קניין כסף שונה מכל שאר הקניינים. בקניין שטר או בקניין משיכה, מעשה הקניין פועל את חלות הקניין ולכן אין שום אפשרות להפריד ביניהם באופן שהמעשה יהיה במועד אחד והקניין במועד אחר, אלא אם כן יש שיור למעשה בשעת הקניין. בניגוד לכך, קניין כסף הוא קניין של תמורה, כלומר, פעולת גומלין. הקונה או הבעל נותן כסף ותמורת זאת המוכר או האישה נותנים את התמורה. הכסף אינו פועל את הקניין אלא מביא למצב שיהא בו קניין. קניין כסף מורכב בהכרח, מעצם טיבעו, משני שלבים. ועל כן אפשר להפריד את שני השלבים באופן שהקונה עושה את חלקו במעשה הקניין, כלומר את נתינת הכסף, היום, ואילו המוכר או האישה נותנים את התמורה במועד אחר. מכיוון שמעשה הקניין מחולק לשניים, לא מתעוררת הבעיה של "כלתה קניינו"¹.

ה. נספח - בירור דברי הר"ן בדף כו, א על פי סוגייתנו

בסוגיא בדף כו, א על המשנה שאומרת שנכסים שיש להם אחריות נקנים בכסף, נאמר: "אמר רב: לא שנו אלא במקום שאין כותבים את השטר, אבל במקום שכותבים את השטר לא קנה".

הר"ן שם כותב (דף יא בדפי הרי"ף), שמדובר הן בשטרי קנין והן בשטרי ראייה. אלא שבשטר קנין הקניין יחול מרגע נתינת השטר, ואילו בשטר ראייה הקניין יחול למפרע משעת נתינת הכסף. והוא מנמק: "אי אפשר ללוקח שיתלה קנייתו בו, שהרי אינו קונה בו, אלא כשנכתב אותו שטר, קונה בכסף משעה ראשונה".

1. הסבר מעין זה הובא על ידי הרב יחיאל דזימיטרובסקי ב"מילואי חותם" על האבני מילואים, סימן מ, הערה 348, בשם ר"ש שקאפ. נראה שהוא התבסס על דברי ר"ש שקאפ בחידושי לקידושין, סימן ב, ד"ה "ולכאורה", ע"ש. - המערכת.

נתאכלו המעות

לפי מה שראינו בסוגייתנו, לא מובן מדוע הוצרך הר"ן לומר שהקנין חל למפרע בשעה ראשונה. הרי גם אם השטר הוא ראייה והקנין נעשה בכסף שניתן בשעה הראשונה, אין צורך לומר שהקנין חל למפרע, ואפשר לומר שאף שנתאכלו המעות, קנין כסף יחול בשעה שתסמוך דעתו, דהיינו כשיקבל את שטר הראיה.

מוכח מכאן, שדעת הר"ן היא שההלכה של "נתאכלו המעות" היא דין מיוחד בקידושין משום שאפשר לקדש בהנאה, וההנאה עדיין נמשכת, אך לא בקנין כסף רגיל (שלא כדברי הרשב"א).